Gintautas Rackevičius

Katedros aikštės pietinės dalies tyrinėjimai

1995 m. rudenį Katedros aikštės P dalyje į paviršių prasiveržė vanduo. Buvo manoma, kad trūko nežinomas vandentiekio vamzdis. Norint surasti prakiurusį vamzdį, buvo ištirtas 100 m^2 plotas (10x10 m), kurio Š siena per 57,72 m buvo nutolusi nuo Šv. Stanislovo katedros P fasado.

Tyrinėjimų metu buvo atkastos Žemutinės pilies P gynybinės sienos, jungusios senuosius Vyskupų rūmus ir ŠR gynybinį bokštą iš bokštų poros P gynybinėje sienoje. Aptiktos sienos liekanos (2,3 m pločio kiautinės konstrukcijos, sumūrytos iš lauko akmenų su plytų nuolaužomis eilėms išlyginti); jos datuotos XIV a. antrąja puse (viršutinė chronologinė riba). Dėl ribotų tyrinėjimų nebuvo pasiekta gynybinės sienos pamatų apačia. Gynybinės sienos kiauto užpilde rasta rudos spalvos kalkių skiedinio, būdingo ankstyviausiems Vilniaus pilių mūriniams pastatams. Gynybinė siena buvo remontuojama XIV a. antrojoje–XV a. pirmojoje pusėje (gotikinių proporcijų plytomis, netaisyklingu gotikiniu rišimo būdu) ir XVI a.–XVII a. pirmojoje pusėje.

Tyrinėjimų ploto PR kampe aptikta ŠR gynybinio bokšto iš bokštų poros Žemutinės pilies P gynybinėje sienoje liekanų. Gynybinio bokšto mūras (atidengtoje dalyje nuo pilies kiemo pusės) buvo 2,3–2,6 m storio. Apskrito plano bokšto vidinis skersmuo – 7,52 m. Atidengta bokšto mūro dalis nuo kiemo pusės turėjo būti ploniausia, todėl priešinga išorinė siena, matyt, buvo gerokai storesnė, taigi išorinis bokšto skersmuo būtų didesnis, negu gautume prie vidinio bokšto skersmens pridėję dvigubą mūro nuo kiemo pusės storį (12,12–12,72 m). Tirtoje gynybinio bokšto dalyje išryškėjo dviejų laikotarpių mūrai: apatinė bokšto dalis, statyta XIV a. antrojoje pusėje (lauko akmenų su plytų nuolaužomis eilėms išlyginti kiautas), o viršutinė – remontuota ar perstatyta XIV a. antrojoje–XV a. pirmojoje pusėje (gotikinių proporcijų plytų, netaisyklingo gotikinio rišimo kiautas). Rekonstruojant švieslangio angą, XVI a. pirmosios pusės gynybinio bokšto vidinė patalpa (pusrūsis) buvo perdengta cilindriniu skliautu. Tiriant pasiektas gynybinio bokšto vidinės patalpos lauko akmenimis grįstų grindų

lygis, tačiau, dėl žvalgomojo tyrinėjimų pobūdžio, nė vienoje vietoje nebuvo pasiekta gynybinio bokšto pamatų apačia. Palyginus 1996 m. tyrimų rezultatus su 1940 m. atkastų mūrų planais, akivaizdu, kad ŠR (1996 m. aptiktas) ir PV (1940 m. aptiktas) bokštai iš bokštų poros Žemutinės pilies P sienoje nebuvo simetriški, kaip buvo iki šiol manyta (dažniausiai remiantis Fürstenhofo plane pateikiamais duomenimis). Galima spėti, kad ŠR bokštas statytas anksčiau nei PV bokštas.

Gynybinio bokšto vidinėje patalpoje (pusrūsyje), virš akmenimis grįstų grindų, buvo XVI a. antrosios pusės–XVII a. pradžios juosvos žemės sluoksnis. Juosvoje žemėje rasta daugiausia XVI a. pabaigos–XVII a. pradžios krosnių koklių duženų, vienas beveik visas išlikęs koklis (nudaužtu kampu), puoštas maureskos (apkaustų) ornamentu. Juosvose žemėse rasta daugiausia neglazūruotų koklių fragmentų. Iš retesnių juosvos žemės sluoksnio radinių minėtina medinė šachmatų figūrėlė (rikis?). Minėto sluoksnio paviršiuje buvo rastas Gustavo Adolfo šilingo, kaldinto XVII a. trečiajame dešimtmetyje, fragmentas. Viršutinio bokšto vidinės patalpos rusvų žemių su griuvenomis sluoksnio didžiuma suversta XVII a. antrojoje pusėje.

Tyrinėjimų metu buvo aptikta renesanso–ankstyvojo baroko (XVI a. antroji pusė–XVII a. pradžia) pastato liekanų (renesansinių proporcijų plytų, renesansiniu grandininiu rišimo būdu mūrytas mūras). Pastatas buvo pristatytas prie bokšto sienos ŠV krašto, nuvertus dalį prie bokšto prišlietos gynybinės sienos.

Ploto V dalyje, virš gynybinės sienos nugriautos dalies, buvo aptiktas smulkių griuvenų sluoksnis, suverstas XVII a. antrojoje pusėje. Smulkiose griuvenose rasta XVII a.vidurio–XVII a. antrosios pusės koklio liekanų ir kitų radinių. Virš smulkių griuvenų buvo tirtas XVIII a. pabaigos gaisro sluoksnis, lietęs klasicistinio pastato sieną, ir stambių griuvenų sluoksnis, suverstas XVIII a. pabaigoje. Viršutiniai sluoksniai šioje tyrinėjimų ploto dalyje buvo suardyti 1940 m. perkasimo.

Tyrinėjimų metu nustatytas dar 1940 m. Katedros aikštės tvarkymo metu aptikto pastato paskutinio perstatymo laikas. Pastato išorinė ŠR siena buvo ištirta iki pamatų (mūrytų iš lauko akmenų, panaudojant „plonąsias" plytas) apačios. Pastatas buvo išplėstas klasicizmo epochoje (XVIII a.pabaigoje). Jo konstrukcijoms panaudoti ir ankstesni mūrai.

Klasicistinio pastato vidinėje patalpoje, virš grindinio, aptiktas degėsių sluoksnelis sietinas su XVII a. vidurio gaisru. Rudos žemės su griuvenomis sluoksnis suverstas XVII a. antrojoje pusėje. Čia rasta XVI a. dubeninio koklio liekanų ir kitų radinių. Viršuje tirtas XVIII a. pabaigos gaisro sluoksnis ir XVIII a. pabaigos pilkos žemės su griuvenomis sluoksnis. Virš pastarojo buvo tiriamas XVIII a. pabaigos–XIX a. pradžios griuvenų sluoksnis, kurio viršutinė dalis susidarė 1940 m. užkasant atidengtų mūrų paviršius.

Tyrinėjimų ploto ŠV kampe aptikti dar keturi įvairių mūrų fragmentai. Dėl menko tirto mūrų ploto galima tik spėlioti, kokia jų funkcinė paskirtis ir kokiu laiku jie statyti. Taip pat rasta XVIII a. pabaigos gaisro pėdsakų, o juodos žemės sluoksnyje aptiktas kompaktiškas archeologinių radinių (daugiausia buitinės keramikos duženų) lizdas, datuojamas XVIII a. pabaiga–XIX a. pradžia. Iš daugiau kaip pusės tūkstančio duženų pavyko rekonstruoti visų keturių indų (virimo puodo, dviejų puodynių, ąsočio) aukštį.

Ploto ŠR dalyje aptiktas XVI a. pirmoje pusėje praardytas Žemutinės pilies kiemo grindinys. Klasicistinio pastato vidinėje patalpoje aptiktos grindinio liekanos datuojamos panašiai, galima spėti, kad tai akmenimis grįsto kelio tarp dvigubos PV gynybinės sienos fragmentas.

Ties pilies kiemo grindinio praardymu, žemiau jo lygio, buvo aptiktas XV a.–XVI a. pradžios pilkos žemės sluoksnis. Čia rasta gotikinių profilinių plytų, naudotų langų angokraščiams, taip pat gotikinių puodyninių krosnių koklių duženų.

Virš Žemutinės pilies kiemo grindinio buvo tiriami du griuvenų sluoksniai: rusvų griuvenų sluoksnis buvo suverstas XVII a. antrojoje pusėje su XVI a. pabaigos–XVII a. pirmosios pusės krosnių koklių duženomis, XVII a. septintajame dešimtmetyje kaldintais Jono Kazimiero šilingais, švininėmis kulkomis, keraminės pypkės fragmentu ir kitais radiniais; pilkų griuvenų sluoksnis buvo suverstas pirmaisiais trimis XVIII a. ketvirčiais su XVI a.vidurio–XVIII a. krosnių koklių duženomis, „olandiškų" stiegių (čerpių) fragmentais ir kitais radiniais. Minėtuose griuvenų sluoksniuose rasti du kompaktiški archeologinių radinių (daugiausia buitinės keramikos duženų) lizdai. Taip pat aptikta XVIII a. pabaigos gaisro pėdsakų.

Paviršiniai tirto ploto sluoksniai 1939–1940 m. Katedros aikštės tvarkymo metu buvo iš dalies nukasti bei permaišyti.

Geologiniu gręžiniu nustatytas kultūrinio sluoksnio storis šioje Katedros aikštės dalyje yra 5,7–6,2 m.

Tik pasiekus Žemutinės pilies kiemo XVI a. pirmosios pusės grindinį paaiškėjo, kad į Katedros aikštės paviršių buvo prasiveržęs vanduo iš XIX a.–XX a. pirmosios pusės vertikalaus gręžinio metalinio vamzdžio (kiemo grindinys gręžinio vietoje nebuvo praardytas). 1939–1940 m. Katedros aikštės tvarkymo darbų metu buvo gerokai (apie 0,7–1 m) nukastas žemės paviršius, o čia buvusio gręžinio vamzdis su sklende buvo tiesiog užlenktas. Vamzdžiui prarūdijus ties užlinkimu, vanduo prasiveržė į aikštės paviršių.

Gintautas Rackevičius

Excavations in the southern part of Cathedral Square

In 1996, with the aim to locate a leakage in the water pipeline, an area of 100 m² was examined. The northern side of the pipeline was registered in a distance of 57,22 m from the southern facade of St. Stanislav's Cathedral. The excavation work brought to light southern defensive walls of Lower Castle that used to join the Bishops' Palace and one of the two north–eastern defensive towers. In the researched area there were noted 2,3 m wide buildings of shell-like construction method that are ascribed to early 14th century. The research indicates that in late 14th–early 15th centuries (bricks of Gothic proportions laid in irregular Gothic method) an as well as in early 16th–late 17th centuries the defensive wall underwent a repair. Excavations in the south–eastern part of the area revealed remains of one of the two towers from the southern defensive wall. The lower part of the tower is ascribed to early 14th century, while the upper tier underwent repair or reconstruction in late 14th–early 15th centuries. Inside the defensive tower (cellar-like room), above a stone paving, there was observed a layer of black earth from late 16th–early 17th centuries; the layer contained mainly tiles of the period. Of greater interest was a wooden chessman (bishop). According to the collected material, the room was erected in late 17th century where the main layer contained brown earth with structural remains. The research exposed remains of a Rennaisance–early Baroque (late 16th–early 17th centuries) structure. The structure was built to the north–west of the tower after a part of adjoining defensive wall was pulled down. In addition, the team established the reconstruction date of the building

(late 8th century); the structure had been registered by archeologists during the 1940 improvement of Cathedral square. In the north–western corners of the researched area there were exposed remains of 4 brick structures. According to black earth dominating on the site and a number of archeological findings (mainly sherds of clay vessels) the team noted traces of a fire in late 18th century. A careful examination of the north–eastern section of the area produced a disturbed stone paving of Lower Castle dated to early 16th century.

Gintaras Abaravičius, Eduardas Remecas

Tyrinėjimai Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino paminklo vietoje

Tyrinėjimai Katedros aikštėje buvo vykdyti 1996 m. birželio pabaigoje–rugpjūčio pradžioje, ruošiantis statyti paminklą LDK kunigaikščiui Gediminui. Buvo pradėtas tirti 400 m² plotas, giliau sumažintas iki 200 m². Tiriamas plotas buvo 23 m į P nuo Šv. Kazimiero koplyčios.

Pirmuoju tyrimų etapu plotas sąlygiškai vadintas „didžiuoju plotu". Jame rasta gatvės dalis, kuri kirto plotą įstrižai iš ŠV į PR. Gatvės grindinys pasiektas 1,47 m gylyje nuo dabartinio žemės paviršiaus (H_{abs} 93,03 m). Tirtame plote buvo atidengtas 19,2 m ilgio gatvės ruožas. Jo plotis siekė 6,0 m. Grindinyje rastas lietaus vandens latakas, o važiuojamosios dalies pakraščiuose – nuogrindos. Virš gatvės grindinio, rusvai pilkose žemėse, surinkti 387 įvairūs XVII–XIX a. radinių fragmentai (buitinės keramikos – 175 vienetai, grindų plytelių – 4, metalinių dirbinių – 44, plokštinių koklių – 74, čerpių – 32 ir stiklo – 58).

Po grindiniu, H_{abs} 92,11–91,93 m, rastas antrasis grindinys, apėmęs visą tiriamąjį plotą. Šį grindinį į dvi nelygias dalis skyrė mūras – atitvarinė siena. Mūras buvo sunykęs, jo viršus pasiektas H_{abs} 92,64–92,74 m gylyje. Jis mūrytas netvarkingai iš raudonų, vietomis ir geltonų plytų. Sienoje rasta vartų anga su įgilinimu vartams, kurių svoriui išlaikyti siena buvo paplatinta, sudarant beveik kvadratinius stulpus. Vartų anga buvo 2,6 m pločio ir 0,2 m storio.